

ESHITISHIDA NUQSONI BO'LGAN BOSHLANG'ICH SINFLAR O'QUVCHILARIDA TABIATGA OID TUSHUNCHALARNI SHAKLLANTIRISHDA DIDAKTIK O'YINLARNING ROLI

Muxamadiyeva Zarina Sheraliyevna,

Toshkent Kimyo xalqaro universiteti katta o'qituvchisi,

e-mail: yagona12.12@inbox.ru

tel: +99890 9891224

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada eshitishda nuqsoni bo'lgan o'quvchilarni tabiiy fanlar darsida o'qitishda didaktik o'yinlarning ahamiyati tahlil qilinadi. Eshitish nuqsoni bo'lgan bolalarning bilish faoliyatini faollashtirishda o'yin texnologiyalarining korreksion imkoniyatlari yoritilgan. Shuningdek, lug'at boyligini oshirish va mantiqiy tafakkurni rivojlantirishga qaratilgan maxsus o'yinlar tasnifi va ularni qo'llash metodikasi bayon etilgan.

Kalit so'zlar: surdopedagogika, didaktik o'yin, eshitish nuqsoni, tabiiy fanlar, muloqot, kognitiv faollik, metodika, korreksiya, boshlang'ich ta'lim.

АННОТАЦИЯ

В данной статье анализируется значение дидактических игр в обучении учащихся с нарушениями слуха на уроках естествознания. Освещены коррекционные возможности игровых технологий в активизации познавательной деятельности детей с дефектами слуха. Также изложены классификация специальных игр, направленных на обогащение словарного запаса и развитие логического мышления, и методика их применения в начальном образовании.

Ключевые слова: сурдопедагогика, дидактическая игра, нарушение слуха, естественные науки, общение, когнитивная активность, методика, коррекция, начальное образование.

ABSTRACT

This article analyzes the significance of didactic games in teaching students with hearing impairments during natural science lessons. The correctional possibilities of game technologies in activating the cognitive activity of children with hearing defects are highlighted. Furthermore, the classification of specialized games aimed at enriching vocabulary and developing logical thinking, as well as the methodology of their application in primary education, is presented.

Keywords: deaf education (surdopedagogy), didactic game, hearing impairment, natural sciences, communication, cognitive activity, methodology, correction, primary education.

Bugungi kunda maxsus ta'lim tizimida eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarning jamiyatga integratsiyalashuvi eng dolzarb masalalardan biridir. Eshitish qobiliyatining cheklanganligi bolaning nafaqat nutqini, balki atrofdagi voqelikni idrok etish va umumlashtirish jarayonlarini ham qiyinlashtiradi. Tabiiy fanlar (tabiatshunoslik) darslari bu borada ulkan korreksion imkoniyatga ega bo'lib, o'quvchilarda predmetli-tasavvuriy tafakkurni rivojlantirishga xizmat qiladi [1].

Amaliyotda ko'p hollarda o'qituvchilar darsda haddan tashqari ko'p termin qo'llashlari kuzatiladi, bu esa o'quvchini charchatib qo'yadi. Yechim sifatida:

Tabaqalashtirilgan yondashuv: Har bir bolaning eshitish qoldig'i va nutq darajasiga qarab topshiriqlar berish.

Nutqiy muhit yaratish: O'quvchini faqat "ha" yoki "yo'q" deb javob berishga emas, balki to'liq jumla bilan gapirishga undash ("Bu nima?" – "Bu qizil gul") [2].

Eshitishda nuqsoni bo'lgan o'quvchilarni tabiiy fan darslarida nutqiy kompetensiyalarini rivojlantirish — bu uzoq davom etadigan korreksion jarayondir.

Maqolada tahlil qilinganidek, vizualizatsiya va predmetli-amaliy faoliyat orqali o'qitish bolalarning ijtimoiy muloqotga kirishishini osonlashtiradi. Har bir dars o'quvchi uchun nafaqat bilim manbai, balki muloqot maydoniga aylanishi lozim. Faqatgina pedagogik, texnik va psixologik vositalarning uyg'unligi kutilgan natijani beradi [1, 3].

Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarning rivojlanishida o'yin faoliyati faqatgina o'yin-kulgi emas, balki murakkab kognitiv jarayonlarni shakllantiruvchi vosita hisoblanadi. Tadqiqotchi M.U. Xamidovanning ta'kidlashicha, surdopedagogikada o'yin — bu bolaning “so'zsiz” dunyosidan “nutqiy” dunyoga o'tishidagi eng xavfsiz va samarali ko'prikdir [1].

Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun Tabiiy fanlar darslari tabiat hodisalari, o'simliklar va hayvonlar dunyosi bilan tanishish imkonini beradi. Biroq, bu tushunchalarni oddiy bayon qilish (ma'ruza) usuli eshitishda nuqsoni bo'lgan bola uchun quruq va tushunarsizdir. Shu bois, didaktik o'yinlar orqali darsni tashkil etish o'quvchining barcha sensor analizatorlarini (ko'rish, taktil, qoldiq eshitish) ishga soladi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun o'yin faoliyati yetakchi hisoblanadi. Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalar uchun esa o'yin nafaqat o'rganish, balki tashqi olam bilan muloqot qilishning eng samarali yo'lidir. Zamonaviy surdopedagogikada didaktik o'yinlar o'quv materialini qiziqarli shaklda taqdim etish va bolaning nutqiy to'siqlarini bartaraf etishga xizmat qiladi [1].

Tabiiy fanlar darslari o'zining rang-barangligi bilan didaktik o'yinlar uchun keng maydon yaratadi. O'yin davomida bola tushunchalarni mexanik yodlamaydi, balki ularni his qiladi va amalda qo'llaydi. Bu esa eshitish nuqsonini kompensatsiya qilishning (qoplashning) eng tabiiy usulidir [2].

Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarning o'yin faoliyatidagi o'ziga xosliklari quyidagilardan iborat:

Eshitish qobiliyati cheklangan bolalarda o'yin faoliyati o'z-o'zidan rivojlanmaydi. Z.N. Mamarajabovanning ta'kidlashicha, ularda o'yin qoidalarini tushunish va jamoaviy harakat qilishda ma'lum qiyinchiliklar kuzatiladi [2].

O'yinlar davomida quyidagi jihatlarga e'tibor berish lozim:

1. Ko'rgazmalilik: O'yin shartlari vizual belgilar (rasmlar, imo-ishoralar) bilan tushuntirilishi shart.
2. Nutqiy hamrohlik: Har bir harakat daktil yoki og'zaki so'z bilan bog'lanishi kerak.
3. Oddiylik: O'yin qoidalari bolaning yoshi va bilish darajasiga mos bo'lishi lozim [7].

Tabiiy fan darslarida qo'llaniladigan didaktik o'yinlar tasnifi:

1. Predmetli o'yinlar.

Bu o'yinlarda haqiqiy tabiat ob'ektlaridan foydalaniladi. Masalan, "Mevalar va sabzavotlar sandig'I" o'yini. Bola ko'zini yumgan holda sandiqdan biror narsani oladi va uni ushlab ko'rib, so'ng daktil orqali nomini aytadi: "O-L-M-A". Bu o'yin taktil (sezish) va nutqiy xotirani rivojlantiradi [3].

2. Stol usti o'yinlari.

"Tabiat lotosi" yoki "Pazllar" kabi o'yinlar orqali hayvonlarning turlari (uy hayvonlari, yirtqichlar) o'rgatiladi. O'quvchi rasm qismlarini birlashtirib, hosil bo'lgan tasvirni nomlashi va uning xususiyatini aytishi kerak (Masalan: "Quyong'ir") [4].

3. "Mening kichik bog'im". O'yin maqsadi: O'simlikning qismlarini o'rgatish. O'yin borishi: Stol ustiga daraxt va gul qismlari (ildiz, poya, barg, gul) aralash holda qo'yiladi. O'quvchi ularni ketma-ketlikda yig'ishi va har bir qismni daktil alifbosida ko'rsatishi lozim. Bu o'yin orqali bola predmet va uning nomi o'rtasida mantiqiy bog'liqlik o'rnatadi [4].

4. Harakatli-didaktik o'yinlar.

“Fasllar almashinuvi” o'yinida o'quvchilar fasllarga mos rasmlarni xonaning tegishli burchaklariga olib borishadi. Bu o'yin bolaning harakatini nutq bilan uyg'unlashtiradi.

O'YIN TEXNOLOGIYASINING NUTQIY KOMPETENSIYAGA TA'SIRI

Didaktik o'yinlar jarayonida nutqni rivojlantirish bosqichlari quyidagicha jadvalda aks etadi:

O'yin bosqichi	Pedagogik maqsad	Nutqiy natija
Yo'riqnoma	Qoidani tushuntirish	Yangi so'zlarni eshitish/ko'rish
Jarayon	Faollikni oshirish	Savol berish va javob berish
Natija	G'olibni aniqlash	"Men yutdim", "To'g'ri" kabi iboralar
Tahlil	Xatolarni tuzatish	Bog'langan nutqni mashq qilish

TAJIRIBA-SINOV ISHLARI VA SAMARADORLIK TAHLILI

Tadqiqotimiz davomida tabiiy fanlar darsida o'yin texnologiyalaridan foydalanish o'quvchilarning lug'at boyligini qanchalik oshirishi tahlil qilindi.

- An'anaviy darsda o'quvchi dars davomida o'rtacha 5-7 ta yangi so'zni passiv o'zlashtirgan bo'lsa;

- O'yinli darslarda bu ko'rsatkich 12-15 taga yetdi va so'zlarning 80 foizi faol nutqqa ko'chdi [9].

M. Ismoilovanning fikricha, o'yin boladagi "nutqiy qo'rquv"ni yo'qotadi, chunki o'yin paytida xato qilish qo'rqinchli emas [7].

SURDOPEDAGOGLAR UCHUN METODIK TAVSIYALAR

1. O'yin vaqtini darsning maqsadiga qarab to'g'ri taqsimlang (odatda 10-15 daqiqa).

2. G‘olibni rag‘batlantirishda “Barakalla”, “Ofarin” kabi so‘zlarni daktil va og‘zaki qo‘llashga o‘rgating.

3. O‘yin materiallari (kartochkalar, o‘yinchoqlar) yorqin va estetik bo‘lishi lozim.

4. O‘yin davomida o‘quvchilarni bir-biri bilan muloqot qilishga (savol-javobga) undang.

Eshitishida nuqsoni bo‘lgan boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun didaktik o‘yin — bu dunyoni anglashning eng qisqa va qiziqarli yo‘lidir. Tabiiy fan darslarida o‘yin texnologiyalaridan foydalanish nafaqat bilimlarni mustahkamlaydi, balki bolalarni muloqotga kirishishga undaydi, ularning lug‘at boyligini boyitadi va kelajakdagi ijtimoiy hayotga poydevor qo‘yadi. Eshitishida nuqsoni bo‘lgan o‘quvchilarni o‘qitishda didaktik o‘yinlar darsning mazmunini boyituvchi va korreksion maqsadlarni amalga oshiruvchi eng kuchli vositadir. Tabiiy fan darslarida o‘yinlar orqali o‘quvchilarning bilish faolligi oshadi, lug‘at boyligi kengayadi va eng muhimi, ular atrof-muhitni quvonch bilan o‘rganadilar.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. **Xamidova M.U.** Maxsus pedagogika. – Toshkent: “Fan va texnologiya”, 2018. – 240 b. (Maqoladagi nutqiy kompetensiya va metodologik asoslar ushbu manba tahliliga tayanadi).
2. **Mamarajabova Z.N.** Surdopedagogika o‘quv-uslubiy qo‘llanma. – Toshkent, 2017.
3. **Nurmuhamedova M.S.** Eshitishida nuqsoni bo‘lgan bolalar ta’lim-tarbiyasi. – Toshkent, 2019.
4. **Umarova M., Xalilova S.** Maxsus ta’lim metodikasi. – Toshkent, 2015.
5. **Safarova R.** Ta’limda kompetensiyaviy yondashuv. – Toshkent: “Fan”, 2017.

6. **Abidova N.Z.** Maxsus maktablarda axborot texnologiyalari. – Toshkent, 2016.
7. **Ismoilova M.** Surdopedagogikada nutq o‘stirish. – Samarqand, 2021.
8. **Yusupova P.** Eshitishida nuqsoni bo‘lgan bolalar psixologiyasi. – Toshkent, 2015.
9. **G‘ulomova M.** Tabiatshunoslik o‘qitish metodikasi. – Toshkent: “TDPU”, 2020.
10. **Raxmonova D.** Defektologiyaning zamonaviy masalalari. – Toshkent, 2022.